

Het testament van Lysbet Van Brecht, begijn te Lier

Het archief van het begijnhof van Lier omvat 34 testaments, daterend uit de periode van 1335 tot 1501. Eén van de oudste documenten en het oudste in het Middelnederlands is beschadigd. Het bovenste deel ontbreekt en daarmee ook de datering, evenals het begin van de tekst. Deze onvolledigheid maakt het document niet tot een eerste keuze voor verder onderzoek, maar toch is de inhoud ervan een studie waard. De tekst in kwestie dateert uit het derde kwart van de 15de eeuw, ergens tussen 1447 en 1475. Deze indicatieve datering is mogelijk door de vermelde persoonsnamen. Noteren we dat het Liers begijnhof werd gesticht in 1259.

Elke avond werd de 'scananije' geluid op het begijnhof. Dat is de avondklok, zoals

vermeld in de statuten (C) van 1583: *"Item een iegelyck sal haer thuyswaert haesten te comen die inde stadt is, soo wanneer dat scananije geluyt is ten waer dat zy oirloff hadden, ende nae scananije tot den hove nyet gaen sonder oirloff."* Scananije is vermoedelijk een verbastering van het Latijnse woord 'campanilla', wat bel of klok betekent. In 1347 lezen we in een brief met betrekking tot het begijnhof van Diest: *"... post ultimam pulsationem campanie curiam beghinarum..."*

21 begunstigden

De inhoud van het document biedt een kijk op de concrete roerende bezittingen: huisraad, kleding en jawel boeken, alsook op de rente die ze bezat. De namen van welgeteld 21 begunstigden worden vermeld, onder

wie die van een kluiszenares. Maar laten we eerst de tekst bekijken:

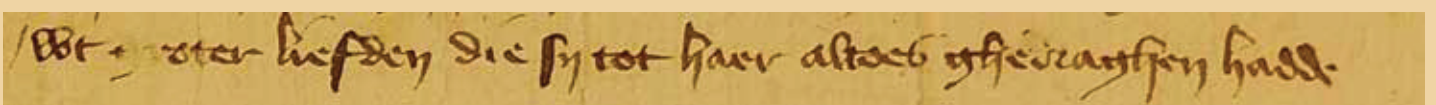
[begin van tekst ontbreekt]

[] oft sij enich onrecht goet hadde dat sij selve niet en wiste [ken] van [] vrouwen te Camericke: een mottoen eens.

Item sy begheerde een dertichste (de dertigste dag na iemands begrafenis, waarop de laatste zielmis voor de overledene gelezen wordt, ook die zielmis zelf) ghedaen te hebbene van haren parochiaen here Peter Van Sevenberghen ende dat hi daer voor sal hebben enen rijnschen gulden.

Item gheeft sy hem noch den selven parochiaen voorgenoemt een tenen voet vlessche ende enen rider gulden. Item sy heeft ghegeven here Marcelise Grobbe, priester ende cappe-laen in begijnhof een halve rider gulden. Item sy heeft ghegeven Lysken Haghen, Machielse

Afbeelding 1

"uut groter liefden die sy tot haer altoes ghedraghen hadde."

dochter uut groter liefden die sy tot haer altoes ghedraghen hadde haer saergie (deken, dekkleed) ende haren besten roc, en ii omdoeke. (zie afbeelding 1)

Item heeft sy beset ende ghelaten na haer doot een halster rogs erflijc vanden sistere dat sy te Kessele plach te heffene inder manieren hierna volghende datmen alle iare ewelyc duerende haer jaergetide houden ende eren sal, met eender ghesonghender missen vanden parochiaen, metten capellanen die doen waren, daer afsal hebben metten yersten een muddeken rogs voor ute (vooraf) tot synder provenen (prebende) behoef, ende noch (ook) de parochiaen metten capellanen die dan ter missen comen selen ii muddeken rogs tsamen te hebben ende te deilene.

Ende de scolieren die die oic ter missen comen tsamen een muddeken te hebbene ende te deilene. Ende [voerts so] heeft sy ghegheven ende beset der kerken, den heyligen Gheest ende der Fermeriën int voorgenoemde begynhof een viertele ewich ende erfelyc te hebbene ende onder hen te deilenen dies salmen van deser viertelen af trecken die spijnden (aalmoezen) altoes haer jaerghetide mede te offeren.

Item sy heeft ghegeven Katelinen Tscuters haer daghelycs falie (mantel) ende haer daghelycschen grauwen roc ende i doec ende i elle.

Item sy heeft ghegeven Vrouwe Beemden enen hootdoec.

Item sy heeft ghegeven Joffrouw Magrieten Huyghs meesterse inde Fermerie des (zie afbeelding 2) hoofs voerseid een Dietsch boec dat heet Canticum Canticorum, ende noch een ander onser Vrouwer ghetide, ende bat haer zeer vriendelyc dat sy haer testamentoressse syn woude, dwelke sy haer ghelooft dat sy aen name ende na best altes na haer begheerte ten eynde wel voeren soude, om [groter kenschapen] wille die sij menich ier lanc tsamen ghehadt hadden.

Item sy heeft ghegeven Lysken Huyghs enen hootdoec.

Item sy heeft ghegeven Kerstinen vanden

Broeke haren besten doec. Item Katelinen enen hootdoec ende i elle.

Item sy heeft noch ghegeven Lysken Haghe, Machiels dochter voerseit, de seven ghetiden van ons Heren Passie int perkamente gemaect.

Item Joffrouw Monen Nijs kerc meesterse een tenen derdendeel (betekenis onduidelijk).

Item Katelinen Perre enen tenen (tinnen) pot. Item here Janne Matheeus, priester enen mottoen eens.

Item Lisen Backebroot enen hootdoec.

Item der portenersen enen hootdoec.

Item Lysken Boenerrade i elle.

(zie afbeelding 3)

Item Grieten Vander Vlaest enen Dietschen boec die beghint "Alle dinc".

Item der clusenersen Beatrijs Bocs enen mottoen eens.

Item Bogaerde der clusenerse maerte i elle.

Item gheeft sij noch Lijsken Haghe voerseid haer sesse cussene metten are ghetekent.

Item sy gheeft Machiele vander Haghe, Lyskens vader, enen lattonen (geelkoperen) becken ende i hantvat (vaatwerk met handvat).

Ende om dat dit voerseidete bat volbracht soude werden, soe heeft sy Joffrouw Lysbet van Brechte haer testamentoors ghecoren ende gheset Machiels vander Haghe, Lysken Haeghs vader, Joffrouwen Huyghs meesterse inde Fermerie ende Lysken Haghen, Machiels dochter, ende heeft het alle goet opghedragen dat syt selen hantplichten, scicken ende disponeren totten eynde vans harer begheerten.

Ende waert dat yemant vanden haren erfghenamen wie hy ware, wijf oft man oft oec yemant vander erfghenamen wegghen hier in rebelliseren woude dat hij verboren soude syn aenghedeele van haren goede, have ende erve, ende op ene [payie] van xx marc silvers half den Here vanden lande ende half den Bisscop van Camerike.

Inden welken Joffrouw Lysbet voerseit aen my begheert te maken een openbaar instrument ende waers te doene een of meer, dat ic Marcelis Grobbe, priester, getekent hebbe met minen hanteeken.

Ende hier waren bi ende over Peter Bruecele en Peters Lippens als ghetughen.

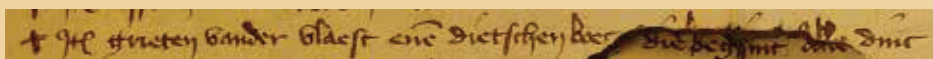
Marcelis Grobbe presbyter, notarius ad premissa (zie afbeelding 4)

Afbeelding 2

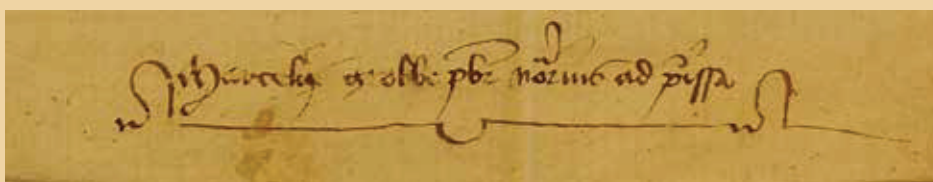
"Canticum Canticorum ende noch een ander onser Vrouwer ghetide"

Afbeelding 3

Item Grieten Vander Vlaest enen Dietschen boec die beghint "Alle dinc"

Afbeelding 4

Handtekening: "Marcelis Grobbe presbyter, notarius ad premissa"

Kledingstukken en huisraad

Volgende kledingstukken worden vermeld: *haren besten roc, haer daghelycs falie (mantel) ende haer daghelycschen grauwen roc, haren besten doec*, een 'doec' en drie ellen (vermoedelijk weefsel, wol of vlas...), en nog vier 'hootdoecen'. Als huisraad wordt geschonken: een *tinnen voetvlessche* (warmwaterfles), *haer saergie* (deken, dekkleed), *haer sesse cussene metten are ghetekent* (vermoedelijk is bedoeld: geborduurd met een motief van een korenaar), *enen lattonen* (geelkoperen) *becken* en een *hantvat* (vaatwerk met handvat), een *tenen derdendeel* (betekenis onduidelijk) en een tinnen pot.

Opmerkelijk: er wordt geen bed vermeld. En daar kan een reden voor zijn. In de statuten van 1583 vinden we onder de titel "Van tprofyt dwelck het Begynhof heeft van tsterven vanden beghynen:Thoff heeft t'beste bedde vanden overleden sterffende buyten d'infirmarye ende theilige geesthuys heeft thuys ende is de overleden weduwe kinderen achterlaetende, soo deelt thoff als een vanden erfffgenamen." Mogelijk was deze regel in verband met de bestemming van het bed reeds veel vroeger van toepassing en was het dus overbodig dat nog in een testament te vermelden.

De boeken

Bij wie kan men beter te rade gaan met een vraag over boeken dan bij Alain Vanhove, medewerker van het Turnhoutse Stadsarchief? Het waren allicht manuscripten. Eén ervan wordt omschreven als "int perkamente gemaect". Perkament werd echter niet gebruikt voor gedrukte boeken, want dat was eenvoudigweg te duur. En manuscripten waren kostbaar. Het bezit ervan duidt op een zekere welstand van de bezitster.

En wat zou de tekstinhoud dan kunnen zijn? Meteen gaf Alain interessante aanwijzingen. Vier boeken worden vermeld: een "Dietsch boec dat heet Canticum Cantorum, ende noch een ander onser Vrouwer ghetide", een "Dietschen boec die beghint 'Alle dinc'" en "seven ghetiden van ons Heren Passie int perkamente gemaect".

Meteen weten we dat Lysbet Van Brecht kon lezen, maar allicht het Latijn niet machtig was: alle boeken hebben immers een 'Dietsche' titel. Ook laat het vermoeden dat zij als meisje had leren lezen en schrijven, een voorrecht voor jongens en zeker voor meisjes in de 15de eeuw. En dat laat vermoeden dat ze alle in het Middelnederlands gesteld waren.

Een voorbeeld van een incunabel 'Canticum Cantorum' vinden we in de bibliotheek van de Universiteit van Düsseldorf (A).

Een voorbeeld van "seven ghetiden van ons Heren Passie int perkamente gemaect" is te vinden in de digitale Staatsbibliotheek van Berlijn (B).

Een korte samenvatting van deze inderdaad zeven getijden, die de dagindeling van een begijn vorm gaven:

"Een salige meditacie des lijdens ons liefs heeren op die seven getijden.

Christus Jhesus onse behoud heeft hem selven om onsn wille vernederet totter doot des cruces. In den welcken hi seer deerlijchinc als een doiren stoc gelaten van alloen menschen die yemant en achtete.

O mensce alsu inde nacht opstaetste so gedenckt hoe Jhesus uut gine met sinen iongeren int hoefken biden berch van olyveten.

O mensche gedenct hoe Jhesus des morgens vroe te vijfte uren vanden bosen mensccen was genomen vanden pilaerne ende toghen hem sijn cled weder aen ende brochten hem totten rechter Pilatus.

O mensche gedenct hoe Jhesus te tercie tijt omtrent der ach uren wert genomen van Pilatus die hem naect dede maken voer alle die ioden die hem doe soe wredelic aande calompne bonden.

O mensche gedenct te sextetijt dat is omtrent de neghend uren hoe dij here dijn god also mesmaect was vanden geesselen ende scarpen doirnen crone.

O mensche gedenct te noentijt hoe Christus scepper hemelrijcks ende aertrijcs in also grote pinen hinc drie uren lanc also gespannen aen die galge des cruces of hi een snaer op een boge geweest had.

O mensche gedenct te compleettijt of eer du te rusten gaetste dat dijn heere noch doot leyt inden scoot sijnre allendiger moeder die daer is dat leven der werelt.

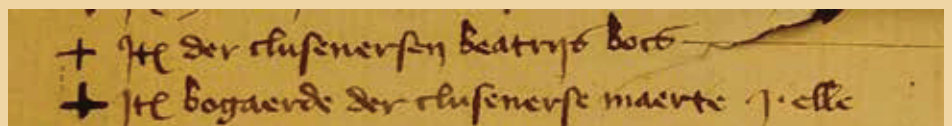
O mensche gedenct te vespertijt hoe Christus vanden cruce gedaen wert, end ein sijn lieve moeders schoet gheleit."

Over het "ander onser Vrouwer ghetide" konden we geen nadere gegevens of aanwijzingen vinden. En evenmin over "Dietschen boec die beghint 'Alle dinc'". We vonden geen nader spoor daarover. Is er een wakkere lezer die meer weet?

Een erfelijke en eeuwige rente

Lysbet Van Brecht bezat een erfelijke jaarrente 'van een zester rogge', geheven op een goed of persoon in Kessel. Deze rente wenst ze aangewend te zien om eeuwig haar jaargetijde te doen, een jaarlijkse herdenkings-

Afbeelding 5

Item der clusenersen Beatrys Bocs

Item Bogaerde der clusenersen maerte .i. elle

mis, die gezongen moet zijn en opgedragen wordt door de pastoor ("parochiaan" genoemd) en de aanwezige kapelaans. De celebranten krijgen daarvoor samen een 'mudde rog', evenals de scholieren (vermoedelijk de begijnen-zangeressen). Een 'viertel eeuwig en erfelijk van het zester' zal toekomen aan de Begijnhofkerk, de Tafel van de Heilige Geest en de Infirmierie, dit na aftrek van de 'spijnden' (aalmoezen), te geven op de dag van haar jaargetijde. (N.B: 1 zester = 4 viertelen = 16 mudden; 1 zester was ongeveer 345 liter).

De begunstigen

In de meeste testamenten begunstigen de begijnen hun pastoor, kapelaans en soms andere priesters. Als priesters worden vermeld: de parochiaan Peter Van Sevenbergen (vermeld minstens vanaf 1454 tot 1475), Marcellis Grobbe, kapelaan op het begijnhof, 'notarius publicus' en dus hier ook schrijver van het testament, en Janne Matheus. Acht begijnen worden met naam vermeld.

Vooreerst is er Margrieten Huyghs, meesteres van de infirmerie. Aan haar komt toe het "Dietsch boec dat heet Canticum Cantorum, ende noch een ander onser Vrouwer ghetide". Zij wordt bijzonder bedacht, omdat ze aanvaardde 'testamentoesse' (uitvoerster van het testament) te zijn en ook om "groter kenschapen (persoonlijke, vriendelijke betrekking) wille die sij menich iaer lanc tsamen ghehadt hadden".

Het testament vermeldt ook een Lysken Huyghs; mogelijk was zij verwant aan Margrieten. Deze laatste komt voor in een Lierse schepenakte (zie (1), met bijzondere dank aan Dirk De Wever) als meesteres van de infirmerie bij de verkoop van een huis, gelegen tussen de beide Antwerpse poorten, aan het godshuis van Nazareth. Ook een tweede 'testamentoesse' wordt vermeld: medebegijn Lysken Haghe, dochter van Machiels Haghe, die als derde 'testamentoor' wordt vermeld.

Opmerkelijk is medebegijn Grieten Vander Vlaest. Zij krijgt *“enen Dietschen boec die beghint Alle dinc”*. Ook zij wordt vermeld in de schepenakten (in (1), onder nr. L0415): op 17 september 1473 verkochten Johannes (Joes), Katline en Marie Vander Vlaest, kinderen van wijlen Peter, een beemd en enkele erfrenten aan hun moeder Margriet, begijn te Lier. Zij is een voorbeeld van een vrouw die, eens weduwe geworden, intrad in een begijnhof en de achternaam van haar man behield. Eveneens opmerkelijk is dat Katline en Marie in Doornik woonden; Joes woonde te Antwerpen.

Een korte oplijsting van de overige begijnen: Katelinen Tscuters, Kerstinen vanden Broeke, Katelinen (geen achternaam vermeld), Monen Nijs kerkmeesters, Katelinen Perre, Lisen Backebroot en Lisen Boennerrade. In het testament worden geen kinderen vermeld als begunstigden. Dus was Lysbet vermoedelijk kinderloos respectievelijk ongehuwd gebleven. In het testament worden nog enkele groepen vermeld zonder individuele namen: de scholieren, kapelaans en *‘poorteressen’*. Minstens in 1583 waren er volgens de regel acht scholieren. De statuten zeggen daarover: *“Den choor vanden scholieren [koorleerling, zanger/zangeres in het kerkkoor] moet bedeeft worden in twee zyden ende in elcke zyde sullen singen ten minsten viere jonckfrouwen.”*

Beatrijs Bocs, kluzenares

(zie afbeelding 5) *“Item der clusenersen Beatrijs Bocs enen mottoen eens.”* Er was dus een kluzenares in Lier. Dat lijkt bevestigd te worden in 1456: een *‘Beatrice Bocs incluse’* staat vermeld in het testament, in

het Latijn opgesteld, van begijn Margareta Luycs. En nog een verrassing: deze kluzenares had een *‘maerte’*, een meid of dienaar, die ook werd bedacht: *“Item Bogaerde der clusenense maerte i elle.”*

Het fenomeen van de kluzenaars en meer bepaald van de kluzenaressen behandelen, zou ons te ver voeren binnen dit bestek. Maar over dit onderwerp bestaat een bijzonder leeswaardig boek: *Verborgten vrouwen, kluzenaressen in de middeleeuwse stad* door mevrouw Mulder-Bakker (2). Zij geeft een treffende omschrijving van kluzenaresen (ibidem, blz. 26): *“Levend in hun kluis, temidden van de andere gelovigen, waren de kluzenaressen niet de boetelingen die hun dagen sleten in afzondering, zwelgend in penitentie en lichaamskastijding. Dat is een karikaturaal beeld van monniken. Zij waren krachtige, zelfbewuste stedelingen die midden in de gemeenschap stonden en kozen voor de dienst aan God op een wijze die de dienst aan de medemens insloot. Zij waren Gode toegewend, maar niet de wereld afgewend. Los van maatschappelijke verplichtingen waren zij vrij om te doen wat de geest, de Geest, hen ingaf. Luisteren naar de medemens hoorde daarbij, instructie geven als daaraan behoefte bestond, de biecht afhoren, bezoekers helpen een antwoord te vinden op levensvragen. Maar ook met gezag optreden tegenover hen die zich onzedelijk gedroegen.”* En nog (ibidem, blz. 123): *“Ze woonden op een plek waar hemel en aarde elkaar raakten, terwijl ook kerk en wereld er samenkwamen. Een recluse was zowel een hemeling, die de *vita angelica* deelde met de engelen, als een aardbewoner die het aardse bestaan deelde met de stervelingen.”*

Waar bevond zich de kluis?

In Lier is er de nu verlaten en vrij vervalten Kluzekerk. Ze is opgenomen in de inventaris van Onroerend Erfgoed en wel met de volgende commentaar: *“... en ten zuiden ‘kluis’ (?): bakstenen, grotendeels gecementeerde constructie op zandstenen plint, onder kunstleien zadeldak...”*. Een eerste vermelding van een *‘cluse’* in de Lierse oorkonden dateert van 14 januari 1400 (zie (1), L0114). En die luidt: *“gheleghen te maesvoert tusschen de cluse op deen side...”*. In het archief van de abdij van Nazareth bij Lier (3) is op 6 juni 1448 sprake van *“anderhalf beemd onder bosch en land gelegen aan de Cloesterheyde bijde Cluse te Maesvoert”*. Allicht gaat het hier steeds over een kluis bij de Lierse Kluzekerk, die op een 400 meter wandelen van de poort van het Lierse begijnhof ligt. De Kloosterheide lag ten noordoosten van Lier. Bij een kort bezoek ter plaatse konden we een foto nemen langs de buitenzijde (de kerk zelf is ontoegankelijk).

Jef Van den Bergh

Bibliografie

- (1) Dirk De Wever, *Lierse Oorkonden Regesten en Transcripties*, Deel 1, 1255-1500, Stadsarchief Lier, L0340A
- (2) Anneke B. Mulder-Bakker, *Verborgten vrouwen, kluzenaressen in de middeleeuwse stad*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2007, blz. 26.
- (3) Archief Lier, Inventaris van het Archief van de Abdij van Nazareth buiten Lier. Opge maakt door Jef Van den Bergh, Turnhout, maart 2018

Digitale bronnen

- (A) *Canticum Canticorum*: zie <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ink/content/page-view/2239863>
- (B) *Een salige meditatie des lijdens ons liefs heeren op die seven getijden*, https://digital.staatsbibliothekberlin.de/werksicht?PPN=PPN815341520&PHYSID=PHYS_0007&DMDID=&view=picture-double
- (C) *Statuyten ende ordonnantien vanden Begynhove binnen Lyere*, 12 maart 1583, Stadsarchief Lier, Perkament, http://www.vriendenbegijnhof.be/?page_id=269 aldaar onder nr. 6.20.

De Kluzekerk in Lier, met links vooraan de vermoedelijke kluis. Foto: Jef Van den Bergh